

УДК 379.851:373.51

Артем Юрченко

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри інформатики,
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка, м. Суми
<https://orcid.org/0000-0002-6770-186X>
a.yurchenko@fizmatsspu.sumy.ua

ОСОБЛИВОСТІ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ У ДИТЯЧИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ: КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД

У статті розглянуто теоретичні та методичні аспекти організації та проведення туристсько-краєзнавчої роботи у дитячих організаціях. Обґрунтовано поняття дитячої організації, під яким розуміється одна зі структур у різноманітні молодіжних рухів, форма організації дитячої самодіяльності, соціальної активності, самореалізації; особливе педагогічно-організоване середовище життєдіяльності дитини; педагогічно перетворений соціум. Визначено організаційні та виховні особливості краєзнавчо-туристичної роботи дитячих організацій у комплексному підході. Описано особливості комплексного підходу щодо туристсько-краєзнавчої роботи дитячих організацій, що визначається як процес одночасного вирішення великої кількості виховних завдань, змістовно поєднаних у спільну виховну форму. Описано форми туристсько-краєзнавчої роботи у дитячих організаціях: таборування, піший похід, мандрівка на човнах, наукові експедиції, дослідження.

Краєзнавчо-туристична робота дитячих організацій відзначається як найбільш вдалий комплексний напрям, який вирішує велику кількість завдань естетичного, екологічного, патріотичного та фізичного розвитку особистості. Незалежно від характеристик та класифікацій дитячих організацій

їх місце зустрічі найбільш ефективно відбувається під час спільних таборувальних, експедицій, досліджень.

Розглянуто досвід чотирьох дитячих організації дитячого соціально-педагогічного Центру “Сигнал” як громадської організації Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, що склали розгалужену систему, яка з часом сформувалась у традиційну систему краєзнавчо-туристичної роботи громадського ліцею “Сузір’я”, скаутського об’єднання ЕСкО, юних футболістів аматорів Сумщини та юних рятівників “Соколята”.

Ключові слова: туристсько-краєзнавча робота; дитяча організація; комплексний підхід; форми туристсько-краєзнавчої роботи.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Вирішення проблем виховання найбільш вдало відбувається у комплексних формах виховання, які залучають можливості вихователя, дітей, оточення та об’єднують різноманітні методи впливу на особистість. Саме до такої комплексної форми належить краєзнавчо-туристична робота, що здійснюється у дитячих організаціях. До існуючих можливостей додається добровільність участі, спільна творчість та громадська спрямованість самих дитячих організацій. У сучасних умовах таке поєднання є цікавим та корисним з педагогічної точки зору та соціального розвитку суспільства.

Актуальність туристсько-краєзнавчої роботи підкреслюється наказом Міністерства освіти і науки України № 286 “Про поліпшення туристсько-краєзнавчої роботи у навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України [1], в якому визначаються головні завдання виховання інтересу до національної історії та культури, формування готовності до толерантного спілкування мешканців різних регіонів України тощо.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Історичний досвід реалізації виховних завдань туристсько-краєзнавчої роботи викладено у працях А. С. Макаренка, який започаткував мандрівки Україною вихованців свого закладу як головну змістовну форму їх літнього оздоровлення та відпочинку: “Не існує більш яскравого, привабливого та важливого для молоді людини, ніж мандрівка просторами рідного краю разом з друзями та спільною метою” [2]. Цей напрям виховної

роботи розробляли та використовували видатні діячі процесу виховання: В. О. Сухомлинський, С. А. Шмаков, С. С. Лебединський. В їх творах з особливою чуйністю та емоційним піднесенням малювались великі можливості виховання у процесі туристсько-краєзнавчої роботи: “Дізнатися про себе, перемоти у випробуваннях, відчути красу єднання з природою, історією, колективом друзів – могутній подих краси туристичної пригоди” [3].

Дитячі організації за своєю природою діяльності не можуть обійтись без використання виховних можливостей туристсько-краєзнавчої роботи. Саме цей напрям збирає різноманітні течії дитячого руху у могутню спільну річку справ, можливостей та сподівань. Формується постійне джерело новітніх форм, засобів, змісту туристсько-краєзнавчої роботи, що робить їх актуальними, потрібними та ефективними у виховному процесі.

Про це свідчать різноманітні семінари, конференції, методичні та наукові дослідження, що узагальнюють постійно оновлюваний досвід [4]–[6].

Підтвердженням актуальності обраної теми є постійна увага до неї Міністерства молоді та спорту України, Міністерства освіти і науки України. Особливе значення має досвід дитячих організацій, що здійснюється у співробітництві зі школами, установами та освітніми закладами. Постійно висвітлюються ці питання у фахових виданнях, методичних та практичних рекомендаціях фахівців.

Дитяче громадське об’єднання або дитячу організацію розуміємо як одну зі структур у різноманітні молодіжних рухів, форму організації дитячої самодіяльності, соціальної активності, самореалізації; особливе педагогічно-організоване середовище життєдіяльності дитини; педагогічно перетворений соціум. Дитячі організації можна розглядати як важливу ланку виховної системи державного освітнього закладу (школи, установи додаткової освіти), а також як самостійну специфічну виховну систему, включену у виховний простір конкретного соціуму.

Мета статті – визначити організаційні та виховні особливості краєзнавчо-туристичної роботи дитячих організацій у комплексному підході (таборування, експедиції, дослідження).

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Комплексний підхід визначається як процес одночасного вирішення великої кількості виховних завдань, змістовно поєднаних у спільну виховну форму.

Краєзнавчо-туристична робота дитячих організацій надає найкращі можливості для формування саме таких форм, що об'єднують велику кількість напрямів виховання разом з привабливістю, надійністю результатів:

активна позиція самої особистості як головна передумова її участі у колективному, спільному напрямі діяльності;

різноманітність напрямів діяльності, їх постійне оновлення та безперервність;

відповідність принципам формування педагогічного процесу – гра та романтика, віковий підхід, система доручень, особистий приклад, послідовність та наслідування;

значний місцевий потенціал пов'язаний з історичними, культурними, економічними, природними особливостями рідного краю, оточення, особистого досвіду;

реальний процес самовдосконалення, самовиховання особистості.

Комплексний підхід не тільки об'єднує всі перераховані особливості, але й складає умови розвитку та діяльності дитячих організацій виховного спрямування, безпосередньо входячи в їх Статутні та Програмні положення:

національно-патріотичне виховання, що обов'язково використовує краєзнавчо-туристичну роботу як найбільш привабливе й ефективне виховне поле діяльності;

екологічне виховання, яке пов'язане з глобальними гуманістичними якостями особистості та суспільства;

фізичне й естетичне самовдосконалення, яке набуває найбільшого ефекту в умовах автономного перебування особистості у процесі участі у заходах краєзнавчо-туристичної роботи;

колективне виховання особистості під час взаємодії, спілкування, які формує середовище дитячих організацій саме в краєзнавчо-туристичній роботі.

Можна перерахувати особливості краєзнавчо-туристичної роботи дитячих організацій і далі, але безпосередньо організація комплексного підходу яскраво підтверджується у найбільш розповсюджених краєзнавчо-туристичних формах роботи дитячих організацій.

З педагогічної точки зору таборування незрівнянне за своєю впливовістю на особистість порівняно з іншими формами роботи. Воно залишає не тільки яскраві емоційні враження, але й перевищує всі уявні та реальні педагогічні впливи, наприклад, шкільного виховного процесу.

Це підтверджує елементарний математичний розрахунок: за 45 тижнів шкільного року відбувається приблизно 70 годин безпосереднього виховного впливу (класні виховні години та заходи). А найменший термін таборування 2 тижні – це щонайменше 140 годин виховного впливу (10–12 годин активного стану особистості щоденно).

Отже, існує конкретна відповідь на запитання: чому два тижні таборування залишає в особистості враження, навички, уміння, бажання, набагато яскравіші, ніж тривала шкільна виховна система.

Якщо додати до цього значне збільшення самостійних, колективних форм діяльності, значне зменшення кількості дорослих, що обмежують прояви особистості (у її розумінні), зміну оточення, самоврядування, – то виникає переконання у важливості й унікальності таборування як особливості краєзнавчо-туристичної роботи. Дитячі організації не можуть не використовувати таборування як важливу та впливову форму своєї роботи, спрямованої на згуртування та вдосконалення.

З досвіду чотирьох дитячих організацій дитячого соціально-педагогічного Центру “Сигнал” (ДСПЦ “Сигнал”) склали розгалужену систему таборування, яка з часом сформувалась у традиційну систему краєзнавчо-туристичної роботи громадського ліцею “Сузір’я”, скаутського об’єднання ЕСКО, юних футболістів аматорів Сумщини (ЮФАС) та юних рятівників “Соколята” [7].

Серед різноманітних напрямів діяльності дитячих організацій під час таборування ми особливо відзначаємо краєзнавчо-туристичну роботу, яка набуває влітку ознак виховної системи втілення Статутних та Програмних положень саме дитячих організацій.

Більш того, досвід ДСПЦ “Сигнал” використано в обласній програмі Сумщини “Наметовий табір “Сузір’я”, що являє собою систему пересувних таборів наметового типу, які працюють в системі оздоровлення дітей та підлітків [8].

Пішохідний похід – це безпосередньо охоплення як самостійних, так і колективних форм діяльності. Це зміна оточення та знайомство кожний раз з чимось новим, цікавим.

З досвіду ДСПУ “Сигнал” пішохідний похід становить собою мандрівку за маршрутом, який охоплює територію Лебединського району Сумської області на берегах річки Псел.

Багата історична спадщина дає можливість поставити за мету ознайомитись з місцями, які відігравали велику роль у житті людей не тільки за місцем проходження даного маршруту, але й мали велике значення в історії всієї країни: події Північної війни сімнадцятого сторіччя, діяльність видатних людей роду Капніста, що стояли у витоків рішень про відміну кріпацтва, шляхи проходження визвольних козацьких загонів Слобожанщини – усе це діти та підлітки можуть безпосередньо побачити та відчути під час мандрівки. Як мета мандрівки – така інформація може значно вплинути на свідомість її учасників, спонукаючи до подальшого, зацікавленого вивчення та розуміння подій славного минулого. Але загальний похід вирішує важливі завдання:

опис маршруту за географічними, природними та історичними ознаками;

підготовку до самостійного життя в автономних умовах перебування, розвиток фізичних та моральних якостей особистості;

згуртування колективу на підставі спільних інтересів та дій;

формування пізнавальних інтересів, патріотичної самосвідомості, громадянської позиції.

Загальний похід дає старт літньому відпочинку всіх дитячих організацій, які працюють під спільним дахом ДСПЦ “Сигнал”. Виправдовуючи свою назву, загальний похід дає практичний досвід спілкування, взаємодії, толерантного ставлення, партнерства.

Учасники такого походу не тільки отримують враження, уміння та навички, але й готують базовий літній наметовий табір у с. Курган

Лебединського району для наступних учасників експедицій, скаутів, юних спортсменів, футболістів та рятівників. Це успадкування діяльності є важливою виховною функцією краєзнавчо-туристичної роботи дитячих організацій.

Традиційним у краєзнавчо-туристичній роботі ДСПЦ “Сигнал” є в похід на човнах по річці Псел.

За мету ставиться ознайомлення з культурою та різнобарвністю, своєрідністю оточення, історичними пам’ятками.

Звичайно, що цей вид пересувного таборування відзначається своєю вражаючою романтичністю і красою. Адже кожен із дітей та підлітків може себе відчувати капітаном. У свою чергу перебування на човнах потребує дисципліни і відповідальності. Можна спостерігати тісні дружні взаємовідносини між екіпажами в наданні допомоги, порад, інформації. На очах дорослих учасників плавання відбувається плідний процес самовдосконалення, фізичного, інтелектуального розвитку не тільки вихованців, але й самих вихователів, дорослих учасників мандрівки. Річка Псел на маршруті протікає через територію Сумської та Полтавської областей. І хоча ця межа уявна, але все ж існує та відчувається різноманіття у позиції поглядів, у відношенні людей до історичної величі нашого народу та культурних традицій. Достатньо лише згадати єдину в Україні дев’ятикупольну церкву в с. Плешивці Полтавської області висотою понад 54 м, місткістю понад 2 тисячі чоловік.

Кожна мандрівка на човнах відзначається своєю непередбаченістю, новим цікавими пригодами, з якими потрібно справлятися, покладаючись лише на колектив. Кожен має можливість вести щоденник походу, фіксує свої враження і відношення в колективі. І це дає можливість аналізувати і робити певні висновки для подальшої діяльності. Похід на човнах є завершальним етапом в літній практиці дитячих організацій, котрий організує для своїх вихованців ДСПЦ “Сигнал”.

Дитячі організації виховного спрямування використовують експедиційну роботу як систему особливого науково-пізнавального спрямування.

Напрями діяльності експедицій формуються не тільки зі Статутних та Програмних вимог дитячих організацій, а більш у формі систе-

матичного вивчення особливостей природного оточення, історичного досвіду, традицій та пам'яток культури.

Експедиції можуть використовуватись для розробки маршрутів, визначення особливостей місцевих громад, природних умов та об'єктів діяльності.

Значення експедиції в системі краєзнавчо-туристичної роботи дитячих організацій формується за їх наслідками [9]:

перспективи практичних та загальних дій дитячих організацій (екологічна, природо-охоронна, соціальна тощо);

формування пізнавальних інтересів та практичних навичок облаштування, самозабезпечення в автономних умовах перебування;

формування традицій співробітництва, толерантних стосунків різноманітних дитячих організацій, установлення робочих і дружніх контактів між їх представниками, здійснення соціально значущих проектів.

Так, наприклад, серед завдань наукової експедиції можна визначити такі:

змістовні та якісні дослідження природних явищ, удосконалення практичних навичок у цьому напрямі, формування креативних якостей мислення;

виховання творчості, розвиток уяви у дітей і підлітків;

розвиток самостійності в плануванні своїх дій, прагнення досягнути поставленої мети, навичок самоврядування і взаємної підтримки;

реалізація комплексної програми фізичного розвитку та гартування дітей та підлітків з використанням можливостей природного оточення;

удосконалення досвіду самостійних дій в автономних умовах експедиції.

Тільки перелік таких завдань свідчить про існування комплексного підходу у краєзнавчо-туристичній роботі дитячих організацій. Це дає можливість влаштовувати експедиції різного рівня, залучати дитячі організації з різними уподобаннями та метою діяльності. Тобто, експедиції формують сучасне поле спільної діяльності у дитячому русі.

Особливості краєзнавчо-туристичної роботи дитячих організацій полягають ще й в тому, як вони комплексно поєднують активність особистості, її пізнавальні інтереси до оточення та самого себе.

Комплексний підхід обов'язково формує це поєднання у дослідження, яке спрямовується не тільки на світ природи, але й на світ людини, її соціальне оточення. Такий рівень комплексного підходу є свідченням успішного розвитку дитячих організацій, їх значного впливу на особистість.

Краєзнавчо-туристична робота відіграє в цьому процесі провідну ґрунтовну роль:

дослідження природи: краєзнавчо-туристична робота дитячих організацій з дослідження природних явищ (географічних, геологічних та екологічних особливостей навколишньої природи) обов'язково віддзеркалюється у світогляді дітей та підлітків, які входять до організації;

стосунки між друзями, можливості спільних дій, особливості колективних вимог, як громадської думки, стосунки з суспільством, авторитет організації – все це може стати предметом дослідження дитячих організацій, які обов'язково віддзеркалюється у особистому досвіді та колективних надбаннях організації. Такі дослідження у дитячому середовищі не мають спеціального педагогічного та психологічного оформлення, а відбувається як відповідно організоване життя з потребами та вимогами організації;

дослідження як комплексний підхід до краєзнавчо-туристичної роботи можуть складати окремий напрям діяльності дитячих організацій. Це важливий крок до соціально-проектної діяльності, визначення ефективності системи самоврядування, перспективних ліній самої роботи. Таке сучасне ставлення до комплексного підходу надає дитячим організаціям нових контактів з оточенням, можливостей впливати на процес поліпшення своєї соціальної ролі.

Особиста праця та участь в експедиціях, таборуваннях визначається для кожного з учасників сферою інтересів та особистих потреб. У цьому сенсі дослідження надають можливість кожній особистості індивідуально відчувати особливості краєзнавчо-туристичної роботи. Це стосується саме досліджень, які можуть проявлятися в конкретних формах: експеримент, реферат, доповідь.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Краєзнавчо-туристична робота дитячих організацій відзначається як найбільш вдалий комплексний напрям, який вирішує велику кількість завдань естетичного, екологічного, патріотичного та фізичного розвитку особистості. Незалежно від характеристик та класифікацій дитячих організацій їх місце зустрічі найбільш ефективно відбувається під час спільних таборувальних, експедицій, досліджень. Досвід дитячих організацій ДСПЦ “Сигнал” свідчить про значні здобутки у зростанні особистості розвитку колективів за використанням комплексного підходу саме у краєзнавчо-туристичній роботі:

удосконалення самоврядування за рахунок змістовної, практичної організації системи доручень;

стимулювання діяльності за рахунок системи заохочень, яка відповідає макаренківським принципам: віковим особливостям; колективній підтримці; особистісному визнанню.

Сучасна краєзнавчо-туристична робота вдало втілює психолого-педагогічні та організаційні аспекти роботи дитячих організацій:

формує мотивацію особистості до самостійної пізнавальної діяльності, потреби у самовдосконаленні, необхідність об’єднуватися ради спільної мети;

виховує особистість як творчу дієву частку колективу, яка зацікавлена у високому рівні його розвитку від юрби до спільноти, яка рухається вітрилами спільної мети;

краєзнавчо-туристична робота забезпечує високі організаційні стандарти роботи громадських дитячих організацій: від гуртка однокласників до широкого об’єднання, носіїв спільних переконань.

Список використаних джерел

1. “Про поліпшення туристсько-краєзнавчої роботи у навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України”: Наказ МОН України від 06.04.2007 № 286. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0286290-07>
2. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8 т. Москва, 1985. Т. 5. 400 с.
3. Кіндрат В. К., Сухомлинський В. О. Про патріотичне виховання. *Початкова школа*. 1996. № 9. С. 56–60.

4. Безпалько Т. Г., Лис Л. Г. Патріотичне виховання учнів в системі історичного краєзнавства. *Історичне краєзнавство в системі освіти України: здобутки, проблеми, перспективи* : наук. зб. Кам'янець-Подільський, 2002. С. 158–161.
5. Буланов Ю. І. Виховання патріотизму засобами краєзнавства. *Збірник наукових праць Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Серія "Історія та географія"*. Харків, 2012. Вип. 45. С. 133–136.
6. Марфінець Н. Патріотичне виховання школярів на матеріалі літературного краєзнавства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2016. Вип. 1. С. 176–179.
7. Дитячий соціально-педагогічний Центр "Сигнал" як громадська структура СумДПУ імені А. С. Макаренка. URL: <http://dcsignal.sumy.ua/> (дата звернення 01.03.2019).
8. Наметові табори України : методичні матеріали виготовлені в рамках Всеукраїнського семінару, спрямованого на формування бережливого ставлення до навколишнього середовища, 2017. 90 с. URL: http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/33971?fbclid=IwAR1cHWkPv3NX0vhYA_1wOsBxlaCPpAVeNTyXJmDjzcWW2gWqwCcUg82hoMY (Дата звернення 01.03.2019).
9. Анохин Е. В. Летний палаточный лагерь "Европа-вектор". Сумы, 2004. 60 с.

References

1. Zakonodavstvo Ukrainy "Pro polipshennia turystsko-kraieznavchoi roboty u navchalnykh zakladakh, yaki perebuvaiut u sferi upravlinnia Ministerstva osvity i nauky Ukrainy" – Legislation of Ukraine "On improvement of tourist-linguistic work in educational institutions that are in the management of the Ministry of Education and Science of Ukraine". MON Ukrainy; Nakaz vid 06.04.2007 № 286. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0286290-07> [in Ukrainian]
2. Makarenko A. S. (1985). *Pedagogicheskie sochinenija* [Pedagogical writings], 1985. v 8 t. Moskva. v. 5. [in Russian]
3. Kindrat V. K. (1996). *Sukhomlynskyi pro patriotychne vykhovannia* [Sukhomlinsky V.O. about patriotic upbringing]. Pochatkova shkola – Elementary School, 1996. № 9. P. 56–60. [in Ukrainian]
4. Bezpalko T. H. & Lys L. H. (2002). *Patriotychne vykhovannia uchniv v systemi istorychnoho kraieznavstva* [Patriotic education of students in the system of historical regional studies]. *Istorychne kraieznavstvo v systemi osvity Ukrainy: здобутки, проблеми, перспективи* – Historical local studies in the education system of Ukraine: achievements, problems, perspectives, P. 158–161. [in Ukrainian]

5. Bulanov Yu. I. (2012). *Vykhovannia patriotyzmu zasobamy kraieznavstva* [Education of patriotism by means of regional studies]. Zbirnyk naukovykh prats Khark. nats. ped. un-t imeni H. S. Skovorody. Seriya "Istoriya ta heohrafiya" – Collection of scientific. Series "History and Geography". Kharkiv, 45. P. 133–136. [in Ukrainian]

6. Marfynets N. (2016). *Patriotychne vykhovannia shkolyariv na materialy literaturnoho kraieznavstva* [Patriotic education of schoolchildren on the material of literary regional studies]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya : Pedahohika. Sotsialna robota – Scientific herald of Uzhgorod National University. Series: Pedagogy. Social work. 1. 2016. P. 176–179. [in Ukrainian]

7. Dytiachyi sotsialno-pedahohichniy Tsentr "Syhnal" yak hromadska struktura SumDPU imeni A.S. Makarenko. (n.d.). Retrieved from: <http://dcsignal.sumy.ua/> [in Russian]

8. *Nametovi tabory Ukrainy* [Tent camps of Ukraine] (2017). Retrieved from: http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/33971?fbclid=IwAR1cHWkPv3NX0vhYA_1wOsBxlaCPpAVeNTyXJmDjzcWW2gWqwCcUg82hoMY [in Ukrainian]

Artem Yurchenko. Features of the Tourist and Local History Work of Children's Organizations: a Complex Approach

The article deals with theoretical and methodical aspects of organization and implementation of tourist and local history work in children's organizations. The concept of a children's organization, which is understood as one of the structures in the diversity of youth movements, the form of organization of children's amateur activities, social activity, self-realization, is substantiated, a special pedagogically-organized environment of the child's life; pedagogically transformed socium. To determine the organizational and educational features of local history and tourism work of children's organizations in the integrated approach. The peculiarities of the complex approach to tourist and local history work of children's organizations are described, which is defined as a process of simultaneous solution of a large number of educational tasks, which are substantially combined into a common educational form. The forms of tourist-local lore work in children's organizations are described: camping, hiking, boat trips, scientific expeditions, research.

Tourist and local history work of children's organizations is celebrated as the most successful integrated direction, which solves a large number of tasks of aesthetic, ecological, patriotic and physical development of personality. Regardless of the characteristics and classifications of children's organizations, their place of meeting most effectively occurs during joint camps, expeditions, research.

The experience of four children's organizations of the children's social-pedagogical Center "Signal" as a public organization of the Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, which formed a branched system, which eventually formed in the traditional system of regional studies and tourism work of the public lyceum "Suzirya", scout association ESkO, young football players of fans of Sumy region and young saviors "Sokolyata".

Key words: tourist and local history work; children's organization; integrated approach; forms of tourist and local history work.